

УДК 343.131

DOI 10.37566/2707-6849-2020-3(32)-12

Людмила ГУРТІЄВА,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

Тетяна ЛУКАШКІНА,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗАКОННИЙ СКЛАД СУДУ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Актуальність теми даного дослідження зумовлена потребами науки кримінального процесуального права та судової практики щодо перегляду та уточнення теоретичних положень про законний склад суду згідно з чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [1] та практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ); удосконалення національного законодавства в частині належного врегулювання інституту законного складу суду з метою забезпечення узгодженості положень КПК, у тому числі з міжнародними стандартами здійснення правосуддя.

Аналіз сучасних наукових досліджень і публікацій. Після прийняття КПК України 2012 року проблематику законного складу суду досліджували такі українські вчені, як Н. Глинська, О. Капліна, О. Крикунов, М. Лоскутова, Н. Сиза, Т. Фулей, О. Хотинська-Нор, О. Шило та ін. Однак з огляду на наявність проблемних ситуацій теоретичного та практичного характеру, постійне оновлення національного законодавства дане питання потребує подальшої наукової розробки.

Мета статті – на підставі аналізу чинного національного законодавства, судової практики та наукових публікацій виявити окремі проблемні ситуації належного врегулювання у КПК інституту законного складу суду в першій інстанції та сформулювати пропозиції щодо їх подолання.

Викладення основного матеріалу. Законний склад суду, який здійснює кримінальне провадження, – це складова поняття «права на справедливий суд».

У ст. 21 КПК визначено, що «кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону». Ці положення цілком відповідають міжнародним стандартам здійснення судочинства, які закріплено у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), статтях 8 та 10 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року та ін.

В аспекті розуміння термінологічного словосполучення «суд, встановлений законом» звернемо увагу на таке. У навчально-методичному посібнику для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» зазначається, що поняття «суд, встановлений законом» охоплює такі положення, як:

- а) наявність повноважень у судді, належний склад суду;
- б) наявність достатніх повноважень для розгляду певної категорії справ та ухвалення відповідних рішень;
- в) повноважний склад суду (в т.ч. дотримання правил автоматизованого розподілу справ);
- г) дотримання усіх правил підсудності [2, с. 114].

Згідно з практикою ЄСПЛ термінологічне словосполучення «суд, встановлений законом» стосується не тільки правової підстави самого існування суду, а й *складу суду* в кожному провадженні (у кожній справі) (п. 37 рішення Європейського суду з прав людини від 04.03.2003 р. у справі «Посохов проти Російської Федерації» (*Posokhov v. Russia*) [3] та ін.). Отже, законний склад суду є складовою (елементом) поняття «суд, встановлений законом».

Здійснення правосуддя законним складом суду Верховний Суд також розглядає як таке, що відповідає стандарту «створеного відповідно до закону» в контексті права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 ЄКПЛ [4].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в узагальненні від 1 січня 2017 року «Про практику здійснення апеляційним судом

процесуального повноваження щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції» [5] серед інших підстав визнання незаконним складу суду, що тягне скасування судового рішення, назвав порушення правила щодо кількісного складу суддів (абз. третій п. 2.1).

Н. Сиза визначає поняття законного складу суду в кримінальному провадженні так. Законним є склад суду, який сформований згідно з вимогами кримінального процесуального закону щодо кількості суддів, з додержанням процедури визначення судді (колегії суддів) для конкретного судового провадження, з урахуванням відповідності суддів їх статусу і спеціальним указівкам закону щодо якостей судді, а також за відсутності обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні чи порушують правила недопустимості повторної участі судді в кримінальному провадженні й незмінності складу суду [6, с. 124].

З цим визначенням поняття законного складу суду загалом можна погодитись. Але, на нашу думку, більш доцільно вести мову не про «спеціальні указівки закону щодо якостей судді», а про загальні та додаткові (спеціальні) вимоги закону до суддів, які здійснюють судове провадження у конкретному (у тому числі спеціальному) виді кримінального провадження (зокрема, у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, а також у провадженні, яке здійснюється Вищим антикорупційним судом).

Склад суду повинен бути законним на будь-якій стадії судового провадження. А в даному дослідженні йтиметься тільки про склад суду, який здійснює судове провадження у першій інстанції на стадіях підготовчого провадження та судового розгляду.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року [7] судами першої інстанції є:

- місцеві суди (ст. 22);
- апеляційні суди, які у випадках, визначених процесуальним законом, діють як суди першої інстанції (ст. 26);
- вищі спеціалізовані суди, зокрема Вищий антикорупційний суд (ст. 31);
- Верховний Суд, який здійснює правосуддя у випадках, визначених процесуальним законом, як суд першої інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом (п. 1 ч. 2 ст. 36).

Чинним КПК передбачено, що кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють:

- місцеві загальні суди (ч. 1 ст. 33);
- Вищий антикорупційний суд (ч. 1 ст. 33);
- апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, у разі коли у провадженні, що підсудне Вищому антикорупційному суду, обвинувачений чи потерпілий є або був суддею чи працівником апарату Вищого антикорупційного суду (ч. 1 ст. 34). *(Звернемо увагу на деяку неузгодженість окремих положень КПК щодо визначення судів першої інстанції. У частині першій ст. 33 КПК закріплено,*

що кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також Вищий антикорупційний суд, тобто не вказано, що в певних випадках апеляційний суд також здійснює кримінальне провадження у першій інстанції. Проте, що в певних випадках судом першої інстанції є апеляційний суд, зазначено в п. 22 частини першої ст. 3, абзаци сьомому частини першої ст. 34 КПК. Доцільно було б, на нашу думку, внести відповідні доповнення до частини першої ст. 31 КПК).

У кримінальному провадженні України суд першої інстанції здійснює правосуддя як одноособово, так і колегіально. Склад суду першої інстанції визначено частинами першою–третьою ст. 31, п. 1 частини дванадцятої ст. 31, частиною першою ст. 512 КПК. Суддя, який одноособово здійснюватиме правосуддя, чи склад колегії суддів для розгляду конкретного кримінального провадження визначається у порядку, передбаченому частиною третьою ст. 35 КПК України (ч. 11 ст. 31 КПК), тобто автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим врахуванням положень статей 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні).

За ст. 31 КПК кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею *одноособово*, крім випадків, передбачених частинами другою, третьою та дванадцятою ст. 31 КПК.

Підкреслимо, що в тих випадках, коли правосуддя в першій інстанції здійснюється суддею одноособово, він діє як суд. Це передбачено і Законом України «Про судоустрій і статус суддів», у частині другій ст. 15 якого зазначено, що «суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд», тобто суддя діє й ухвалює рішення як *орган державної влади*.

Чинний КПК передбачає також повноваження судді як посадової особи, а саме, при вирішенні питання про відвід слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, судові рішення приймає суддя цього ж суду (ч. 1 ст. 81 КПК), який здійснює свої повноваження як *посадова особа* [8, с.118]. В аспекті нашого дослідження ми ведемо мову про суддю суду першої інстанції, який здійснює кримінальне провадження як орган державної влади, тобто діє як суд.

Аналіз норм КПК України дає підстави дійти висновку, що суд першої інстанції здійснює правосуддя *в складі судді одноособово* у провадженні щодо:

- проступків;
- злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до десяти років, як зазначено в частині першій ст. 31 (крім провадження у Вищому антикорупційному суді, яке здійснюється у першій інстанції колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав – п. 1 ч. 12 ст. 31);
- розгляду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 512).

Кримінальне провадження в суді першої інстанції за КПК здійснюється *колегіально судом у складі трьох суддів*:

- щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років (ч. 2 ст. 31);
- щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, крім випадків, коли таке провадження здійснюється судом присяжних (ч. 3 ст. 31);
- у Вищому антикорупційному суді.

У тих випадках, коли обвинувачений чи потерпілий є або був суддею чи працівником апарату Вищого антикорупційного суду і кримінальне провадження належить до підсудності цього суду, таке кримінальне провадження у першій інстанції здійснює апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ. КПК прямо не визначає склад суду, який здійснюватиме розгляд такого провадження. Не викликає сумніву, що апеляційний суд повинен розглянути таке провадження в такому ж складі, як і Вищий антикорупційний суд – колегіально, у складі трьох суддів.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється *судом присяжних* (у складі двох суддів і трьох присяжних) щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі за умови, якщо хоча б один з обвинувачених заявив клопотання про такий розгляд (ч. 3 ст. 31 КПК). Забезпеченню права на суд присяжних у законодавстві та судовій практиці приділяється особлива увага. Право на суд присяжних повинен роз'яснити особі, яка обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, прокурор перед направленням обвинувального акта до суду. Розписка обвинуваченого про роз'яснення йому такого права додається до обвинувального акта. Суд у підготовчому провадженні також повинен роз'яснити таке право (ст. 384 КПК). Причому відповідне право суд повинен роз'яснити обвинуваченому, незалежно від того, що йому вручається пам'ятка про права, в якій зазначене право на суд присяжних. Саме таку позицію сформулював Верховний Суд у постанові ККС ВС від 7 листопада 2018 року у справі № 751/4876/15-к. Випадки, коли зазначене право не було належним чином роз'яснено обвинуваченому, розглядаються як істотне порушення кримінального процесуального законодавства, у зв'язку з чим відповідні рішення суду були скасовані [4].

До змісту поняття «законний склад суду» слід також віднести *додаткові (спеціальні) вимоги* закону до суддів, які здійснюють правосуддя в окремих видах кримінального провадження.

Загальний статус судді визначений нормами глави 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а додаткові (спеціальні) вимоги – передбачені Законом «Про судоустрій і статус суддів», КПК, іншими законами.

Як передбачено у частині дванадцятій ст. 31 КПК кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді у першій інстанції здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, *хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років*, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участі у розгляді справи з передбачених законом підстав.

У кримінальному провадженні, *яке містить відомості, що становлять державну таємницю*, конкретний суддя має право здійснювати судове провадження

після надання йому органом Служби безпеки України *спеціального дозволу* на провадження даної діяльності [9, ст. 20].

У судовій практиці є випадки, коли суд не мав змоги проводити судові засідання через відсутність у суддів допуску до державної таємниці [10 та ін.]. Як діяти у випадку, коли кримінальне провадження здійснюється судом колегіально, а утворити склад суду неможливо, у зв'язку з відсутністю у суддів (у тому числі у присяжних) відповідного допуску до державної таємниці, у КПК України, на жаль, не врегульовано. На це справедливо звертається увага в юридичній літературі (Д. Куценко [11, с. 409] та ін.).

Відповідно до частини чотирнадцятої ст. 31 КПК кримінальне провадження щодо розгляду стосовно *неповнолітньої особи* обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, *здійснюються суддею, уповноваженим* згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно *неповнолітніх*. У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Докладніше вимоги до суддів, які здійснюватимуть розгляд справ щодо неповнолітніх, визначені у частині шостій ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано *суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями (на нашу думку, вимоги щодо наявності в судді високих морально-ділових і професійних якостей повинні стосуватись усіх суддів. Судді ж, які здійснюватимуть провадження щодо неповнолітніх, повинні мати підготовку і в галузі психології неповнолітніх, педагогіки)*. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з суддів, які мають *найбільший* стаж роботи на посаді судді.

Свого часу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертав увагу на те, що у практиці деяких місцевих судів спостерігались випадки недотримання вимог щодо здійснення провадження щодо неповнолітніх суддею, який уповноважений на здійснення такого провадження, пов'язані з недостатньою кількістю відповідних суддів. В окремих випадках за відсутності суддів, уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, їх повноваження були покладені на голів судів. Таку практику було визнано неправильною, оскільки зазначені обставини відповідно до вимог п. 2 частини другої ст. 412 КПК є підставою для скасування ухваленого судом першої інстанції судового рішення як такого, що ухвалене незаконним складом суду (ч. 1 ст. 415 КПК). Натомість обґрунтованою у разі неможливості формування складу суду для розгляду кримінального провадження стосовно неповнолітнього визнано

практику направлення кримінального провадження до іншого суду на підставі п. 2 частини першої ст. 34 КПК [5, п. 2.1.3].

Судове провадження у першій інстанції здійснюється в межах двох стадій – підготовчого провадження та судового розгляду. Статтею 31 КПК визначено склад суду в суді першої інстанції, тобто він є однаковим в обох названих стадіях. Виняток становлять провадження щодо злочинів, за які передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, в таких провадженнях підготовче судове засідання здійснюється судом колегіально в складі трьох суддів, а в стадії судового розгляду можливий розгляд судом присяжних.

Незважаючи на доволі докладне регулювання питання про склад суду у першій інстанції за чинним КПК, не можна не звернути увагу на певні прогалини та суперечності в такому регулюванні. Наприклад, це стосується визначення складу суду, який розглядає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Очевидно, що в тому разі, коли до суду надійшло клопотання про застосування до особи примусових заходів медичного характеру, у підготовчому провадженні та в стадії судового розгляду таке клопотання повинно буде розглянуто судом у складі судді одноособово, незалежно від того, під ознаки якої статті Особливої частини Кримінального кодексу підпадає суспільно небезпечне діяння, у вчиненні якого підозрюється особа, яку слід буде визнати неосудною, або особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, а після цього захворіла на психічне захворювання (на нашу думку, вирішуючи питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а потім захворіла на психічне захворювання, суд повинен не констатувати факт вчинення цією особою кримінального правопорушення, як передбачено ст. 513 КПК, а переконатися в обґрунтованості підозри чи обвинувачення. Аргументи щодо такої пропозиції надано нами в роботі: [12]. Саме тому, на нашу думку, питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а потім до ухвалення вироку захворіла на психічне захворювання, вирішується суддею одноособово. Після одужання такої особи питання про її кримінальну відповідальність вирішуватиме суд у складі, визначеному ст. 31 КПК).

Але можливі й інші ситуації. Відповідно до ст. 510 КПК кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне; в такому провадженні, як це передбачено частиною третьою ст. 512 КПК, після закінчення судового розгляду суд ухвалює вирок щодо обвинуваченого та ухвалу щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Отже, один склад суду розглядатиме провадження щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, та щодо осіб, до яких може бути застосовано примусові заходи медичного характеру. Склад суду в цьому випадку повинен визначатися відповідно до частин першої – третьої, дванадцятої ст. 31 КПК, тобто він може бути колегіальним, а також судом присяжних.

Крім того, наявність психічного захворювання в обвинуваченого може бути виявлена на стадії судового розгляду. В цьому випадку суд згідно зі ст. 362 КПК постановляє ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд за правилами, передбаченими главою 39 КПК (провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру). До встановлення наявності психічного захворювання в обвинуваченого провадження могло здійснюватись колегіальним складом суду або судом присяжних. Оскільки КПК не передбачає в таких ситуаціях зміни складу суду, можна дійти висновку, що судовий розгляд і за правилами глави 39 КПК здійснюється тим складом суду, який розглядав провадження в загальному порядку. Наскільки доцільно здійснювати розгляд питання про застосування примусових заходів медичного характеру судом присяжних, важко сказати, але знов-таки підкреслимо – зміна складу суду в таких випадках не передбачена. До того ж суд присяжних в Україні – по суті, шефенський суд, оскільки професійні судді та присяжні обговорюють разом і питання фактів, і питання права (*на визнання даної форми судового провадження шефенським судом не впливають деякі обмеження щодо участі присяжних у вирішенні окремих питань: питання про запобіжні заходи щодо обвинувачених (ч. 3 ст. 331 КПК) та питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних (ч. 5 ст. 387 КПК)*), тобто вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру таким судом можна вважати доволі слушним.

Чи можливий розгляд питання про застосування примусових заходів медичного характеру Вищим антикорупційним судом? Чітко сформулювати відповідь на це питання на підставі чинного КПК складно. Якщо під час розгляду по суті кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді буде виявлено підстави для провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, суд відповідно до ст. 362 КПК повинен своєю ухвалою змінити порядок розгляду і продовжити його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК (*звернемо увагу на децю нелогічне найменування ст. 362 КПК: «Дії суду при встановленні в судовому засіданні неосудності обвинуваченого». А зі змісту статті бачається, що ухвалу про зміну порядку судового розгляду суд повинен винести у випадках, коли встановлені підстави для провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, тобто щодо неосудних та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а потім до постановлення вироку захворіли на психічне захворювання, у зв'язку з яким потребують застосування до них примусових заходів медичного характеру*). Оскільки провадження у першій інстанції у Вищому антикорупційному суді здійснюється колегіально, логічно зробити висновок, що й розгляд питання про застосування примусових заходів медичного характеру склад суду також буде колегіальним. Зміна складу суду в таких випадках, як ми вже зазначали, не передбачена.

Якщо ж під час досудового розслідування щодо злочину у провадженні, яке підсудне Вищому антикорупційному суду, будуть встановлені підстави для здійснення провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий (прокурор) виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і

продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК, завершується таке досудове розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 3 ст. 511 КПК). Мабуть, таке клопотання слід буде направити до Вищого антикорупційного суду, оскільки, як передбачено частиною третьою ст. 33¹ КПК, інші суди не можуть розглядати кримінальні провадження щодо злочинів, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду, який усі провадження розглядає колегіально, у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років.

Таким чином, доводиться констатувати, що у КПК не врегульоване належним чином питання про склад суду, який розглядатиме провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Можна запропонувати внести зміни до частини першої ст. 512 КПК, зазначивши, що судовий розгляд (у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру) здійснюється одноособово суддею, крім випадків, коли чинним КПК передбачений інший склад суду.

Чинний КПК не визначає, в якому складі суд повинен розглянути клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. Таке клопотання складається слідчим, після чого затверджується прокурором, або складається прокурором (ч. 5 ст. 499 КПК) тільки щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України (далі – КК України), *до досягнення віку*, з якого може наставати кримінальна відповідальність (докладно питання про види провадження щодо неповнолітніх розглянуто нами у роботі [13]). Ми виходимо з того, що стосовно неповнолітніх, які вчинили злочин, за наявності відповідних підстав прокурором може бути складене клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі з застосуванням примусових заходів виховного характеру, як передбачено у частині першій ст. 97 КПК). Статтею 500 КПК, яка має назву «Порядок судового розгляду» (мається на увазі провадження щодо особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності), порядок розгляду не врегульований, визначено тільки перелік осіб, за участю яких здійснюється такий розгляд, про склад суду згадки немає. На нашу думку, це питання необхідно вирішити шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 500 КПК, доцільно було б передбачити, що провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру на стадії судового розгляду здійснюється судом у складі судді одноособово.

Ще одне питання, яке стосується складу суду, пов'язане зі зміною обвинувачення в суді прокурором. Згідно зі ст. 338 КПК прокурор має право змінити обвинувачення під час судового розгляду, а також висунути додаткове обвинувачення, як передбачено ст. 339 КПК. Прокурор може змінити обвинувачення як на менш тяжке, так і на більш тяжке. Розглянемо деякі ситуації, що можуть виникати у зв'язку зі зміною прокурором обвинувачення. У кримінальному провадженні, в якому дії обвинуваченого було кваліфіковано за частиною третьою ст. 187 КК (санкція передбачає покарання до 12 років позбавлення волі), розглядає у першій інстанції суд колегіально у складі трьох суддів. Прокурор змінив обвинувачення на частину

першу ст. 187 КК (санкція – до семи років позбавлення волі) (*тут і далі маємо на увазі, що, по-перше, зміна обвинувачення прокурором відбувається за правилами, передбаченими КПК, по-друге, що потерпілий погоджується з прокурором і не користується своїм правом на підтримання обвинувачення у попередньому обсязі*). Провадження в суді першої інстанції могло б здійснюватись судом у складі судді одноособово, якщо б саме з таким обвинуваченням до суду надійшов обвинувальний акт. Але оскільки судовий розгляд було розпочато колегіальним складом суду, цей склад і буде продовжувати розгляд. Так буде вирішуватись і питання про склад суду, якщо провадження здійснювалось судом присяжних (дії обвинуваченого було кваліфіковано за ч. 2 ст. 115 КК), а потім прокурор змінив обвинувачення на менш тяжке (на ч. 1 ст. 115 КК), провадження буде розглянуто судом присяжних.

Інша ситуація може виникнути, якщо прокурор змінює обвинувачення на більш тяжке, якщо у зв'язку з цим повинен змінюватись і склад суду, наприклад, прокурор змінив обвинувачення з частини першої ст. 187 КК на частину третьою ст. 187 КК (теоретично така зміна обвинувачення цілком можлива). Оскільки санкція частини першої ст. 187 КК передбачає покарання до семи років позбавлення волі, провадження здійснює суд у складі судді одноособово, а у провадженні за частиною третьою ст. 187 КК (санкція – до 12 років позбавлення волі) склад суду повинен бути колегіальним. Чи можлива в такому випадку зміна складу суду, КПК не визначає, як і не містить заборони змінювати обвинувачення на більш тяжке, коли це зумовить необхідність зміни складу суду.

Вважаємо, що дану проблему слід врегулювати у КПК, передбачивши механізм зміни складу суду в разі зміни обвинувачення на більш тяжке, пов'язане з необхідністю забезпечити інший склад суду (колегіальний при розгляді провадження суддею одноособово, або судом присяжних, при розгляді провадження без присяжних), або встановити заборону прокуророві змінювати обвинувачення на більш тяжке, коли це буде пов'язано з необхідністю зміни складу суду.

Висновки. Законний склад суду є складовою поняття права на справедливий суд.

Слід констатувати, на жаль, наявність деяких прогалин і неузгодженість окремих положень КПК щодо врегулювання інституту законного складу суду у першій інстанції. Так, КПК (ст. 512) передбачає, що розгляд питання про застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється суддею одноособово. Але є певні випадки, коли таке провадження здійснюється судом колегіально, у тому числі й судом присяжних. Тому запропоновано внести доповнення до ст. 500 КПК, зазначивши, що провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється судом у складі судді одноособово, крім випадків, передбачених КПК.

КПК не зазначає, яким повинен бути склад суду в розгляді клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (щодо осіб, які до досягнення віку кримінальної відповідальності вчинили суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК). Вважаємо, що у КПК слід чітко визначити склад суду в розглядуваному випадку.

Оскільки у зв'язку зі зміною обвинувачення прокурором на більш тяжке в стадії судового розгляду може виникнути ситуація, коли потрібно буде змінити склад суду, запропоновано або передбачити у КПК механізм такої зміни, або заборону прокурору змінювати обвинувачення на більш тяжке, якщо це потребує зміни складу суду.

Перелік використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 08.07.2020).
2. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: навч.-метод. посібн. для тренерів навч. курсу для суддів. Київ: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
3. Постановление Европейского суда по правам человека от 04.03.2003 по делу «Посохов против Российской Федерации» (Posokhov v. Russia), жалоба № 63486/00. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_173?lang=uk#Text
4. Постанова ККС ВС від 7 листопада 2018 року, справа № 751/4876/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77801401>; https://protocol.ua/ua/postanova_kks_up_vid_07_11_2018_roku_u_spravi_751_4876_15_k/
5. Про практику здійснення апеляційним судом процесуального повноваження щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції: Узагальнення ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.01.2017 р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00217.html
6. Сиза Н. П. Законний склад суду в кримінальному провадженні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 6–1. Т. 4. С. 121–125. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_4/26.pdf
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 08.07.2020).
8. Гуртієва Л. М. Правова природа та поняття судового рішення у кримінальному провадженні України. Правова держава. 2016. № 22. С.116–121.
9. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 08.07.2020).
10. Ухвала Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 02.06.2015, справа № 524/4162/15-к URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44452071>
11. Куценко В. Д. Щодо участі суддів у розгляді кримінальних проваджень, які містять відомості, що становлять державну таємницю. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Право». 2015. Вип. 2. С. 408–414. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvati_pr_2015_2_64
12. Лукашкіна Т. В. Предмет доказування у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 18 травня 2018 р.): у 2-х т. Т. 2. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 315–319.
13. Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). Науковий вісник МГУ. Серія «Юриспруденція». 2019. № 37. С. 134–138. URL: [vestnik-pravo.mgu.od.ua 'archive' juspradenc37](http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archiv/juspradenc37)

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukrain]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia 08.07.2020) [ukr.]
2. Navchal'no-metodychyi posibnyk dlya treneriv navchal'nogo kursu dlya suddiv «Zastosuvannya Conventsiiyi pro zahyst prav lyudyny i osnovopolozhnyh svobod ta praktyky Evropeyis'kogo sudu z prav lyudyny pry zdiisnenni pravosuddyu» [A basic methodical guide for trainers for a basic course for judges «Compulsory Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and practice of the European Court of Human Rights under exercise of justice»]. K.: VAITE, 2017. 192s. [ukr.]
3. Judgment of the European Court of Human Rights of 04.03.2003 in the case of Posokhov against the Russian Federation (Posokhov v. Russia), application № 63486/00 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_173?lang=uk#Text [russ.]
4. Order of the Supreme Court of 7 November 2018, Case № 751/4876/15-к URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77801401>; https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_07_11_2018_roku_u_spravi_751_4876_15_k/ [ukr.]
5. Pro praktiku zdiysnennya apelyatsiynim sudom protsesualnogo povnovagennya shchodo priznachennya novogo rozglyadu v sudi pershoi instantsii: Uzagalnennya VSSU z rozglyadu civil'nyh i kryminal'nyh sprav vid 01.01.2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00217.html [ukr.]
6. Syza N. P. Zakonnyi sklad sudu u kryminal'nomu provadsheni [Legitimate court composition in criminal proceedings]. Naukovyi visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Yurydychni nauky. 2014. Vypusk 6-1. Tom 4. S. 121–125. [Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences Series, 6, P. 121–125.] URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_4/26.pdf [ukr.]
7. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII [On the Judiciary and the Status of the Court: Law of Ukraine in Ed. from 02.06.2016] URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennia 08.07.2020) [ukr.]
8. Gurtieva L. N. Pravova pryroda ta poniattia sudovogo rishennia u kryminal'nomu provadsheni Ukrainy [Legal nature and concept of court decisions in criminal proceedings in Ukraine]. Pravova derzhava [Constitutional State]. 2016. № 22. S. [P.] 116–121. [ukr.]
9. Pro derzhavnu taemnytsyu: Zakon Ukrainy vid eid 21.01.1994 p. № 3855-XII [On the state secret: Law of Ukraine in Ed. from 21.01.1994 p.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (data zvernennia 08.07.2020) [ukr.]
10. Ukhvala Avtozavods'koho rayonnoho sudu m. Kremenchuka Poltavs'koyi oblasti vid 02.06.2015, sprava №24/4162/15-k URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44452071> [ukr.]
11. Kutsenko D. V. Shchodo uchasti suddiv u rozglyadi kryminal'nykh provadshen', yaki mistyat' vidomosti, shcho stanovlyat' derzhavnu taemnytsj [Participation of judges in the criminal proceedings that contain information constituting a state secret]. Naukovyi visnyk Akadeniyi munitsipal'nogo upravlinnya. Seriya «Pravo». 2015. Vyp. 2. P. 408–414. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2015_2_64 [ukr.]
12. Lukashkina T. V. Predmet dokazuvannya u provadshenni shchodo zastosuvannya prymusovyh zahodiv medychnogo harakteru [The subject of proof in proceedings regarding of compulsory measures measures of a medical nature]. Pravovi ta instytutsiyni mehanizmy zabezpechennya

rozvytku Ukrayiny: materialy Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odessa, 18 travnia 2018) T. 2 /vidp. red. G.O. Ul'yanova. Odessa: Vedavnychiy dim «Gel'vektyka». 2018. P. 315–319. [ukr.]

13. Lukashkina T. V., Gurtieva L. N. Deyaki problemni pytannya zakonodavchogo regulivannya shchodo nepovnolitnih (u svitli diyi pryntsypu pravovoyi vyznachenosti) [Some problems of legislative regulation of criminal proceedings regarding minors (from the implementation of the principle of legal certainty)]. Naukovyi visnyk MGU. Seriya «Jrysprudentsiia». 2019. № 37. P. 134–138. URL: ['archive'/'jusradenc37](http://vestnik-pravo.mgu.od.ua) [ukr.]

ГУРТІЄВА Л., ЛУКАШКІНА Т. Законний склад суду в першій інстанції у кримінальному провадженні.

Законний склад суду є складовою права на справедливий судовий розгляд. Вимоги щодо законного складу суду стосуються кількісного складу суддів, а в певних випадках – також дотримання додаткових (спеціальних) вимог, які висуваються до суддів (розгляд справ щодо неповнолітніх; провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю; провадження у Вищому антикорупційному суді). Порушення вимог кримінального процесуального закону щодо розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції законним складом суду зумовлює скасування судового рішення.

Оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить деякі прогалини, неузгодженості в регулюванні окремих питань, що стосуються визначення складу суду в суді першої інстанції, які розглянуто в даному дослідженні, то запропоновані шляхи заповнення прогалин у законодавстві.

Ключові слова: суд першої інстанції, склад суду, вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

ГУРТИЕВА Л., ЛУКАШКИНА Т. Законный состав суда в первой инстанции в уголовном производстве.

Законный состав суда является составляющей права на справедливое судебное разбирательство. Требования в отношении законного состава суда касаются количественного состава судей, а в определенных случаях, также соблюдения дополнительных (специальных) требований, которые предъявляются к судьям (рассмотрение дел в отношении несовершеннолетних; производство, содержащее сведения, составляющие государственную тайну; производство в Высшем антикоррупционном суде). Нарушение требований закона в отношении рассмотрения уголовного производства в суде первой инстанции законным составом суда влечет отмену судебного решения.

Поскольку действующее уголовное процессуальное законодательство Украины содержит некоторые пробелы, несогласованности в регулировании отдельных вопросов, которые касаются определения состава суда в суде первой инстанции, которые рассмотрены в настоящем исследовании, предложены пути их устранения.

Ключевые слова: суд первой инстанции, состав суда, усовершенствование уголовного процессуального законодательства

GURTIEVA L., LUKASHKINA T. Legal composition of the court in the first instance in the criminal proceedings of Ukraine.

The legal composition of the court is part of the concept of «right to a fair trial». Requirements for the legal composition of the court relate to the number of judges, and in some cases also compliance with additional (special) requirements for judges (proceedings against minors; proceedings containing information constituting a state secret; proceedings in the High Anti-Corruption Court). Violation of the requirements of the criminal procedure law regarding the consideration of criminal proceedings in the court of first instance by the legal composition of the court entails the revocation of the court decision.

This study pays attention to the presence of some gaps and inconsistencies in the regulation of certain issues related to determining the composition of the court in the court of first instance, and suggests ways to overcome the identified shortcomings of the law.

So, according to Article 512 of the CPC of Ukraine consideration of the application of coercive measures of a medical nature is carried out by a judge alone. But there are certain cases when such proceedings are carried out by a collegial court, including a jury trial. Therefore, it is proposed to amend Article 500 of the CPC of Ukraine, noting that the proceedings on the application of coercive measures of a medical nature are carried out by a court composed of a judge alone, except cases provided by the CPC of Ukraine.

The CPC of Ukraine does not specify the composition of the court in considering a request for the application of coercive measures of an educational nature (for persons who committed a socially dangerous act that falls under the signs of an act under the Special Part of the Criminal Code before reaching the age of criminal responsibility). In our view, the CPC should clearly define the composition of the court in this case.

Key words: court of the first instance, composition of the court, improvement of criminal procedural legislation.